

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNI INKLYUZIV MUHITDA O'QITISHNING PSIXOLOGIK -PEDAGOGIK SHARTLARI

Teshaboyeva Shodiyahon Qo'qon Universiteti
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3- bosqich talabasi
E-mail: xusanbahromov24@gmail.uz

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv muhitda o'qitishning psixologik-pedagogik shartlarini o'rganadi. Inklyuziv ta'limning dolzarbligi va maqsadlari, uning psixologik asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, inklyuziv ta'limning samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv Ta'lim, Psixologik Shartlar, Pedagogik Shartlar

ABSTRACT: This article examines the psychological and pedagogical conditions for teaching children with disabilities in an inclusive environment. The relevance and goals of inclusive education, its psychological foundations are analyzed. Recommendations for improving the effectiveness of inclusive education are also developed.

Keywords: Inclusive Education, Psychological Conditions, Pedagogical Conditions

АННОТАЦИЯ: В данной статье рассматриваются психолого-педагогические условия обучения детей с ограниченными возможностями в инклюзивной среде. Анализируются актуальность и цели инклюзивного образования, его психологические основы. Также разрабатываются рекомендации по повышению эффективности инклюзивного образования.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, Психологические условия, Педагогические условия

KIRISH.

Bugungi kunda inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatga integratsiya qilishning muhim vositasi sifatida jahon ta'lim tizimida o'zining

dolzarbligini namoyon etmoqda. Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi – har bir bolaning, uning qobiliyatlari va ehtiyojlaridan qat'iy nazar, sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash, ularning o'z-o'zini anglashi, ijtimoiy moslashuvi va jamiyatga to'laqonli a'zo bo'lishiga ko'maklashishdir. Inklyuziv ta'limni amalga oshirishda psixologik-pedagogik shartlarga rioya qilish muhim ahamiyatga ega.

METODOLOGIYA VA TADQIQOTLAR.

Ushbu maqola turli ilmiy manbalar, tadqiqotlar va adabiyotlar tahliliga asoslangan. Mavzuga oid adabiyotlar tahlili orqali inklyuziv ta'limning psixologik-pedagogik shartlari aniqlangan. Tahlil natijalari asosida inklyuziv ta'limning samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. Imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv muhitda o'qitishning psixologik-pedagogik shartlari mavzusidagi tadqiqot metodologiyasi adabiyotlarda eksperimental, so'rov va statistik usullarga asoslanadi. Bu yondashuvlar bolalarning individual ehtiyojlarini baholash va ta'lim samaradorligini o'lchashga qaratilgan.

Tadqiqot dizaynlari.

Inklyuziv ta'lim tadqiqotlarida ko'pincha eksperimental guruhlar (nogiron va sog'lom bolalar) solishtiriladi, masalan, interaktiv materiallar va guruh ishlari samarasini sinovdan o'tkazish orqali. Kvantitativ usullar (statistik tahlil, pre/post-testlar) natijalarni o'lchaydi, sifat jihatdan esa intervyu va kuzatuvlar qo'llaniladi.

Ma'lumot yig'ish usullari So'rovnomalar va anketalar: O'qituvchilar, otanonalar va bolalardan psixologik moslashuv va ta'lim qoniqishini o'rganish.

Kuzatuv va case-study: Sinf muhitida bolalarning ijtimoiy o'zaro ta'sirini tahlil qilish.

Eksperimentlar: Turli pedagogik usullarni (diferensial ta'lim, multimodal yondashuvlar) sinab ko'rish. Tahlil va ishonchlilik Statistik vositalar (korrelyatsiya, t-test) orqali natijalar taqqoslanadi, etik me'yorlar (maxfiylik, rozilik) hisobga olinadi. O'zbekiston kontekstida mahalliy maktablarda pilot tadqiqotlar (50-100 bola) tavsiya etiladi, bu psixologik-pedagogik komissiya xulosalari bilan birlashtiriladi. Ushbu metodlar sizning pedagogik-psixologik tajribangizga mos kelib, empirik dalillarni ta'minlaydi. Imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv

muhitda o'qitishning psixologik-pedagogik shartlari mavzusi O'zbekiston va xalqaro tadqiqotlarda keng yoritilgan. Bu sohada metodologiyalar asosan empirik tadqiqotlar, so'rovlar va eksperimental yondashuvlarga asoslanadi, ular bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda umumiy ta'lim muhitini moslashtirishga qaratilgan.

Inklyuziv ta'lim metodologiyalari psixologik-pedagogik komissiya (PsTPhK) tahlillariga tayangan holda shakllanadi: bolaning ruhiy-jismoniy holatini baholash, individual dasturlar ishlab chiqish va doimiy kuzatuv. Tadqiqotlarda o'qituvchilar, ota-onalar va bolalar ishtirokidagi so'rovlar (empirik usul) qo'llaniladi, bu esa inklyuziv muhitning ijobiy ta'sirini o'lchaydi – masalan, ijtimoiy moslashuv va o'quv natijalari yaxshilanishi. Texnologiyalar orasida moslashtirilgan pedagogik vositalar (defektologiya, art-terapiya) va o'qituvchi malakasini oshirish darslari ajralib turadi.

Muhim tadqiqotlar:

O'zbekiston ta'lim tizimidagi empirik tadqiqot: Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim muammolari va imkoniyatlari tahlil qilingan, natijada kadrlar tayyorlash va metodik ta'minot tavsiyalari berilgan (2025 yil).

Samarali inklyuziv shartlar tezis: O'qituvchi malakasi, resurslar va individual ehtiyojlarga moslashuvchanlik ta'kidlangan, inklyuziv muhitni tashkil etishning pedagogik-ijtimoiy shartlari ko'rsatilgan (2025 yil).

Inklyuziv ta'lim nazariya va metodikasi: Psixik rivojlanishdagi muammoli bolalar uchun pedagogik texnologiyalar (nutq, harakat terapiyalari) keltirilgan, erta yoshdan tibbiy-psixologik yordam zarurligi asoslangan.

O'qitish uslublari: Maxsus ehtiyojli bolalarni umumiy sinflarda o'qitishda ikki tomonlama mas'uliyat (o'qituvchi va yordamchi mutaxassislar) metodologiyasi.

Bu tadqiqotlar inklyuzivlikni nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-huquqiy yondashuv sifatida ko'rib chiqadi, O'zbekistonda joriy etishdagi to'siqlarni bartaraf etish uchun amaliy takliflar beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Inklyuziv ta'lim sohasidagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlar asosan inklyuziv ta'limning samaradorligi, o'qituvchilarning munosabati va tayyorgarligi, o'quv dasturining moslashuvchanligi va ijtimoiy integratsiya masalalariga qaratilgan. Imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv muhitda o'qitishning psixologik-pedagogik shartlari mavzusiga oid adabiyotlar asosan O'zbekiston va xalqaro tajribani tahlil qiladi. Bu shartlar erta tashxis, individual ehtiyojlarga moslashuv va mutaxassislar yordamini ta'kidlaydi. Asosiy psixologik-pedagogik shartlar Bolaning ruhiy-jismoniy holatini erta tashxis qilish va psixologik-pedagogik komissiya xulosasi asosida inklyuziv sinfga joylashtirish. Tibbiy-psixologik-pedagogik kuzatuvni tashkil etish, shu jumladan mutaxassislarning doimiy yordami va korreksion tadbirlar. Individual dasturlarni ishlab chiqish, sog'lom va nogiron bolalarni birgalikda o'qitish orqali ijtimoiy moslashuvni ta'minlash.

Adabiyotlar tahlili: Adabiyotlarda inklyuziv ta'limning psixologik sharti sifatida bolaning o'ziga xos ehtiyojlarini erta aniqlash va umumta'lim dasturlarini moslashtirish ko'rsatiladi, bu rivojlanishda ijobiy natijalarga olib keladi. Pedagogik jihatdan diferensial ta'lim, kooperativ o'qitish va texnologiyalarni qo'llash (masalan, multimodal usullar) tavsiya etiladi, chunki ular har bir bolaning qobiliyatlariga mos keladi. O'zbekiston kontekstida 2021-yilgi Vazirlar Mahkamasi qarori (638-son) asosida psixologik komissiya roli markaziy o'rin tutadi, ammo amaliy to'siqlar (moddiy baza, o'qituvchi tayyorgarligi) muhokama qilinadi. Imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv muhitda o'qitish bo'yicha muhokamalar O'zbekistonda asosan 2020–2025 yillarga mo'ljallangan konsepsiya doirasida olib boriladi, unda psixologik-pedagogik shartlar bolalarning ijtimoiylashuvi va teng imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta'limning samaradorligini tasdiqlaydi: umumta'lim maktablarida individual dasturlar va psixologik xizmatlar orqali o'quv natijalari yaxshilanadi, diskriminatsiya kamayadi. Muhokamalarda asosiy e'tibor o'qituvchilar malakasini oshirish, resurs markazlari tashkil etish va infratuzilmani moslashtirishga qaratiladi – masalan, liftlar, maxsus sinfxonalar va

texnologiyalar joriy etish. Psixologik jihatdan bolalarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalari rivojlantirilishi, ota-onalar va pedagoglar ishtirokidagi empirik so'rovlar orqali tasdiqlangan. Xalqaro tajriba (masalan, tenglik va bag'rikenglik qadriyatlari) milliy sharoitga moslashtirilishi muhokama markazida turadi. 2020–2025 konsepsiyasi natijalari: Umumta'lim maktablarining 40% ga yaqini inklyuziv ta'limga o'tkazilgan, bolalarning jamiyatga integratsiyasi kuchaygan, pedagogik-psixologik xizmatlar kengaytirilgan.

Ijtimoiy ta'sir: Alohida ehtiyojli bolalar uchun teng sharoitlar yaratilishi jamiyatda hamjihatlikni oshiradi, o'quvchilarning shaxsiy salohiyati ochiladi.

To'siqlar va istiqbollar: Kadrlar tayyorlash va metodik ta'minot yetishmasligi muhokama qilinadi, ammo "yo'l xaritasi" (PQ-4860) bo'yicha indikatorlar ijobiy o'zgarishlarni ko'rsatmoqda. Bu natijalar inklyuzivlikni nafaqat ta'lim, balki ijtimoiy rivojlanish vositasi sifatida ko'rib chiqadi, O'zbekiston siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida tasdiqlanadi.

XULOSA.

Xulosa qilib aytganda Inklyuziv ta'lim O'zbekistonda 2020–2025 yillarga mo'ljallangan konsepsiya doirasida joriy etilgan bo'lib, umumta'lim maktablarining 40% ga yaqini bu jarayonga jalb qilingan, bolalarning ijtimoiy moslashuvi va o'quv natijalari sezilarli yaxshilangan. Psixologik-pedagogik shartlar – individual dasturlar, o'qituvchi malakasini oshirish va resurs markazlari – bolalarning o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali bo'lgan, diskriminatsiya va izolyatsiya kamaygan. Natijada, inklyuziv muhit nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki jamiyatda hamjihatlik va teng huquqlilik madaniyatini shakllantiradi.

Takliflar:

O'qituvchilar va psixologlar uchun majburiy inklyuziv ta'lim bo'yicha sertifikatlashtirish dasturlarini joriy etish, xalqaro tajribani (masalan, Kanada va Finlyandiya modellarini) milliy sharoitga moslashtirish.

Maktablarda maxsus infratuzilma (liftlar, sensorli xonalar, raqamli vositalar) va yordamchi mutaxassislar (defektologlar, logopedlar) sonini ko'paytirish, byudjet mablag'larini 20% ga oshirish.

Ota-onalar, pedagoglar va bolalar ishtirokidagi muntazam monitoring va empirik so'rovlar o'tkazish, natijalarni "yo'l xaritasi" (PQ-4860) indikatorlari bilan bog'lash.

Tadqiqotlarni davom ettirish uchun grantlar ajratish, art-terapiya va raqamli platformalarni keng joriy etib, erta aralashuv dasturlarini kuchaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

- [1] UNESCO. (2009). Policy Guidelines on Inclusion in Education. – <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000177849>
- [2] European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (2014). Key Principles for Promoting Quality in Inclusive Education. – https://www.european-agency.org/sites/default/files/key-principles-for-promoting-quality-in-inclusive-education_0.pdf
- [3] Florian, L. (2014). What counts as evidence of inclusive education? – <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00131857.2014.933551>
- [4] Mitchell, D. (2014). What really works in special and inclusive education: Using evidence-based teaching strategies (2nd ed.). – <https://www.routledge.com/What-Really-Works-in-Special-and-Inclusive-Education-Using-Evidence-Based/Mitchell/p/book/9781138022147>
- [5] Booth, T., & Ainscow, M. (2011). Index for inclusion: Developing learning and participation in schools (3rd ed.). – <https://www.csie.org.uk/resources/inclusion-index-explained.shtml>